



TÜRÜK

2021, Yıl/Year: 9, Sayı/Issue: 25, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 30.05.2021

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 14.06.2021

Sayfa / *Page*: 252-274

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer*:



Ar. Gör Semra Yaman

Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü Öğretim Elemanı
İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı ABD
Doktora Öğrencisi
semrayaman@kastamonu.edu.tr

MEHMET ÂKİF ERSOY'UN TEMSİLCİ MİSYONU VE BERLİN İZLENİMLERİ

Öz

Millî şairimiz Mehmet Âkif Ersoy, eserleri ve hayatı ile bir misyon insanıdır. Yüksek temsil gücü vatan, millet, inanç, hürriyet temaları etrafında birleştirici bir maya niteliğindedir. Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı gibi zor zamanlarda bir öncü kimliği ile topyekûn mücadelenin bayraktarlığını yapmıştır. Bu temsilci misyonunu edinmesinde *Sebülürreşâd* başyazarlığı ve Teşkilat-ı Mahsusa aracılığı ile çıktığı seyahatler birer temel niteliğindedir. *Sebülürreşâd*'daki yazıları ve şiirleri onun hem Osmanlı coğrafyasında hem de dünyada tanınmasını ve sevilmesini sağlamıştır. Almanya Seyahati ile öne çıkmaya başlayan görevleri ise onun birleştirici ve uzlaştırıcı misyonuna resmiyet kazandırmıştır. Âkif, Doğu-Batı çatışmasına, Doğu'nun geri kalmışlığına, Batı'nın parçalama ve sömürme politikalarına dair realist gözlem ve tespitler yapar. Eleştiri kadar özeleştiriye de yer vererek milleti birlik, çalışkanlık, bağımsızlık çizgisinde bir araya getirmek için elinden geleni yapar. Bu çalışmada Mehmet Âkif'in millî ve manevî uyanışın ve direnişin başlamasında edindiği öncü ve temsilci misyon incelenecektir. I. Dünya Savaşı sırasında Alman Hükümeti tarafından Berlin'e davet edilmesi, Berlin'deki faaliyetleri, izlenimleri ve bu seyahatin Millî Mücadele yıllarına etkileri bu misyonu edinme sürecindeki temel odak noktaları olacaktır.

Anahtar kelimeler: Mehmet Âkif Ersoy, Almanya Seyahati, Berlin Hatıraları Şiiri, Millî Temsilci Misyonu, Millî Mücadele

MEHMET AKIF ERSOY'S REPRESENTATIVE MISSION AND BERLIN IMPRESSIONS

Abstract

Our national poet Mehmet Âkif Ersoy is a man of mission with his works and life. Its high power of representation is a uniting leaven around the themes of homeland, nation, faith and freedom. Sebîlurreşad's editorship and the travels he took through the "Teşkilat-ı Mahsusa" are essential in acquiring this representative mission. His writings and poems in Sebîlürreşâd made him known and loved both in the Ottoman geography and in the world. His duties, which started to come to the fore with his trip to Germany, formalized his unifying and conciliatory mission. Akif makes realistic observations and determinations about the East-West conflict, the backwardness of the East, and the West's policies of fragmentation and exploitation. He does his best to unite the nation along the lines of unity, industriousness and independence by giving place to self-criticism as well as criticism. In this study, the pioneer and representative mission of Mehmet Âkif at the beginning of the national and spiritual awakening and resistance will be examined. Being invited to Berlin by the German Government during World War I, his activities in Berlin, his impressions and the effects of this trip on the years of the National Struggle will be the main central points in the process of acquiring this mission.

Key words: Mehmet Âkif Ersoy, Germany Travel, "Berlin Hatıraları" Poem, National Representative Mission, National Struggle

Giriş

Mehmet Âkif Ersoy, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecini siyasî, sosyal, ekonomik, ilmî, kültürel cephelerden yakından takip etmiş bir münevverdir. Edebî ve toplumsal kimliğini millî ve manevî değerlerin korunması ülküsü etrafında inşa ettiği bir temsilci misyonu yüklenmiştir. Hayatı boyunca, toplumun birlik ve gayret içinde her alanda gelişmesi idealine hizmet etmiştir. Millî bekâ için tam bir vazife insanı olarak hareket eden Âkif, nerede olması gerekiyorsa orada olmayı bilmiştir. Vaazlarıyla milleti kurtuluş mücadelesine teşvik için şehir şehir dolaşmış, bizzat gidemediği yerlere ise sesini *Sırât-ı Müstakîm* (1908-1925) ve *Sebîlürreşâd* (1912'den itibaren) vasıtasıyla ulaştırmıştır. Cephelerde askerler onun mazûmelerini ve vaazlarını okuyarak şevke gelmiştir. Günü geldiğinde Necid Çölleri'nde, günü geldiğinde Berlin'de birleştirici ve uzlaştırıcı kişi sıfatıyla üstüne düşeni yapmıştır. Taşdığı coşkun ruh ile bir milletin küllerinden doğuşunu destanlaştırmıştır. Bu sözcülüğü ve temsilciliği Kurtuluş Savaşı yıllarında yaygınlaşsa da esasen çok daha öncelere dayanmaktadır.

Mehmet Âkif'in millî bir imza olarak yüklendiği misyon, vefatından sonra da yaşamaya devam eder. Bunun bir göstergesi de hakkında yapılan çalışmaların yoğunluğudur. Orhan Okay bir röportajında bu yoğunluğa şöyle dikkat çeker:

“1990’da yayımlanmış, eksikleri olduğu muhakkak olan bir bibliyografyaya göre Âkif’le ilgili makalelerin sayısı sekiz yüz kadar görünüyor. Buradaki eksiklikler ve o tarihten beri yeniden yazılanlarla beraber makale sayısının bunun üç katına çıkacağını düşünmek kehanet değil. (...) Efendim büyük insanlar ve büyük eserler her nesilde yeniden ele alınmalıdır. Her yeni okuyuş, yeni yorumlarla zenginleşir. Âkif anlatıldı. Ama daha da anlatılabilir.” (Okay 2015: 179)

Mehmet Âkif’in millî bir temsilci olma hâline dönük yaptığımız okuma, onun “her nesilde yeniden ele alınma” ihtiyacının bir neticesidir. “Bir Mustarip” (Yetiş 2006) olarak anılan şairin millet ve devlet nazarında öncü ve temsilci misyonu kazanması sürecinin Millî Mücadele yıllarından önceye uzandığını görürüz. Bu yüzden çalışmamızda öncelikle *Sırât-ı Mustakîm* ve *Seblûrreşâd*’daki şiirleri ve yazıları ile başlayıp Tekilat-ı Mahsusa aracılığı ile devlet tarafından görevlendirildiği yurt dışı seyahatlerinin onun temsilci rolüne meşruiyet ve resmiyet kazandırma sürecini inceleyeceğiz. Bu temsilcilik yalnızca bir sözcülükten ibaret değildir. Âkif aynı zamanda “teşhis koyup tedavi yöntemi gösteren”, toplumun kanayan yaralarına çareler arayan “bir sosyal doktor”dur. (Okay 2015: 183) Bu özelliğini örneklemek amacıyla çalışmamızda *Berlin Hatıraları* şiiri özelinde şairin toplumsal sorunlara ve aksaklıklara ne gibi çareler önerdiği de mercek altına alınacaktır. Ardından çift yönlü bir bakışla hem Âkif’in Berlin izlenimlerine hem de başkalarının onun hakkındaki intibalarına yer verilecektir. Son olarak Millî Mücadele sürecine kadarki faaliyetlerinin ve eserlerinin Kurtuluş Savaşı yıllarına etkileri belirlenecektir.

Almanya Seyahati Öncesindeki Edebî ve Toplumsal Misyonu

Büyük şahsiyetlerin oluşmasında bireysel kabiliyetler kadar ailenin ve eğitimin de önemli rolü vardır. İstanbul Fatih’te doğan Mehmet Âkif baba tarafından Rumelili, anne tarafından Buharalı olduğu göz önüne alındığında, “Doğu İslamlığının, Batı İslamlığının ve Merkez İslamlığının bir sentezi çocuk”tur. (Karakoç 2020: 11) Bu sentez anlayışı onun eğitim hayatında da devam eder. Çocukluk zamanından itibaren öğrendiği Arapça ve Farsçanın yanında Baytar Mektebi’nde okuduğu yıllarda Fransızca öğrenmiş, Batı edebiyatı klasikleri ile tanışmıştır. “Lamartine, Alexendre Dumas, Victor Hugo, Alphonse Daudet, Goethe” (Tansel 1991: 12, 47, 87) gibi isimlerin eserlerini okumuştur. Aldığı tıbbi eğitimin yanında Batı edebiyatı ile bu teması, onun her şeye karşı realist bir bakış açısı geliştirmesini besleyen etkenler arasındadır. İlk hocası olarak andığı babasından dinî ilimler konusunda aldığı güçlü eğitim sayesinde ise İslam’ın yanlış anlaşılmasının yol açtığı sorunları tespit ve tahlil edebilme kabiliyeti kazanmıştır. Bütün bu kazanımlar onun coşkun ruhu ile birleşerek Âkif’i büyük bir şair, entelektüel, hatip ve vatanperver olarak karşımıza çıkma yolunda hazırlar.

Mehmet Âkif, Baytar Mektebinden mezun olduktan sonra mesleğinin ilk yıllarından itibaren Anadolu, Rumeli ve Arap coğrafyasında dolaşmaya başlar. (Karakoç 2020: 16-17) Yirmi yıl boyunca sürdürdüğü görevinden bir başkasına yapılan haksızlığa tahammül edemediği için istifa eder. Çevresinde her zaman hakkı hukuku savunan biri olarak tanınan Âkif’in bu sağlam karakteri şiir ve düşünce dünyasının etkileyciliğindeki mayadır.

Millî duyarlılığı vatan sevgisi ile birlikte yoğuran görüşlerini imkân bulduğu her mecrada ortaya koymaya ve fiilî olarak milletin bekâsına hizmet etmeye çalışır. Bu yolda bir örnek de onun 1913’te Müdafaa-i Milliye Cemiyeti’nde görev almasıdır. Aynı yıl Balkan Savaşı dolayısıyla İstanbul’da “Beyazıt, Fatih ve Süleymaniye camilerinde vaazlar vererek halka hitap eden” (Düzdağ

1997: 42) Âkif, bu savaşın yol açtığı felaketleri gerek cemiyet faaliyetleri ile gerekse de şiirleri ve yazıları ile bütün dünyaya duyurmaya çalışır; halkı düşman karşısında birlik olmaya davet eder.

1908 yılından itibaren *Sırât-ı Müstakîm* adıyla çıkmaya başlayan ve 1912'den sonra *Sebîlürreşâd* adıyla yayın hayatına devam eden derginin baş yazarlığını üstlenen Mehmet Âkif, bu dergi aracılığıyla yalnız Osmanlı coğrafyasında değil, bütün bir Türk-İslam dünyasında tanınır. Bu dergi “hayat rehberi olarak İslamcılık” (Köroğlu 2016: 92) ekseninde Mehmet Âkif, Eşref Edip, Ali Ekrem Bolayır, Said Halim Paşa, Ömer Rıza Doğrul gibi isimlerin öncülüğünde giderek genişleyen bir kadroya sahip olur. Tarih, edebiyat, felsefe, siyaset ve tefsir, kelim, hadis gibi dinî ilimler hakkında makalelere, şiirlere, münazara ve mülakatlara yer verilen dergi, esas itibarıyla haftalık olmakla birlikte dönem şartlarına uygun olarak zaman zaman on beş günde bir, ayda bir ya da iki ayda bir çıkartılır. Mehmet Âkif, Kuzey Afrika'dan Rusya'ya, Balkanlar'dan Hindistan'a kadar dağıtımı yapılan *Sebîlürreşâd* sayesinde sesini dünyaya duyurma imkânı bulur. (Efe: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sebilurresad>)

1925'e kadar aktif şekilde yayınlanmaya devam edilen *Sebîlürreşâd*, *Safahat*'ta yer alan şiirlerinin büyük çoğunluğunun ilk yayımlandığı yer olur. “Berlin Hatıraları” da dâhil olmak üzere pek çok şiir *Sebîlürreşâd* aracılığı ile büyük bir okur kitlesine ulaşır. Okurlardan gelen tepkiler Mehmet Âkif'in Almanya Seyahati öncesindeki toplumsal misyonunu açıklama noktasında dikkat çekicidir. Bugün Yunanistan sınırları içinde kalan Dimetoka bölgesinde görevli Erkân-ı Harb Yüzbaşılarının 1913'te Mehmet Âkif'e hitaben *Sebîlürreşâd*'a gönderdikleri yazı onun etki gücünü ortaya koyan bir örnek olarak anılabilir:

“Safahat'larınızı okuyor, tekrar tekrar okuyor, okudukça da ağlıyoruz. Ne söz onlar ki okuyanların ta kalbgâhına tesir etmekte, intikam hislerini çalkalandırmakta; ne o nazımlar ki kaarîni yerinden oynatmakta, kulûb-ı müslimîni ağlatmakta, sızlatmaktadır. Var ol; fakat var oldukça da yaz; yaz da, bizi, biz bî-çaregânı, muhtâc-ı irşâd olan bî-vâyegânı uyandır. İsteriz ki sizin âteşin kaleminiz Bulgar ve Hıristiyanlık mezâlîminin musavvir-i dâimîsi olsun.” (Abdülkadiroğlu vd. 1991: 191-192)

Vatanî duyguları harekete geçirmedeki gücü ile Âkif, Batı'nın medeniyet söylemleri arkasına sakladığı sömürgeci tutumuna karşı uyarıcı olmaya çalışır. “Hakkın Sesleri”nde yer alan ikinci manzûmesi Âkif'in vatan ve milletin durumu hakkındaki üzüntüsünün ve düşmanlar karşısındaki öfkesinin dile geldiği mısralar ile doludur. Bu şiirinde okura, “Gitme ey yolcu, beraber oturup ağlaşalım/Elemim bir yüreğin kârı değil paylaşalım!” diyerek seslenir. Fakat sadece ağlamakla kalmaz, ona karşı koymaya çağırır: “Medeniyyet denilen maskara mahlûku görün/ Tükürün maskeli vicdanına asrın tükürün!” der (Ersoy 2012: 179-180).

Ali Ekrem, *Sebîlürreşâd*'ın 18 Ramazan 1331 (21 Ağustos 1913) tarihli sayısında bu manzumeyi inceler ve milletin hâlini tasvir gücü karşısında şairi alkışlar: “Mehmet Âkif'in bu şiirini büyüğümüz, küçüğümüz, hepimiz ezberleyeceğiz, evlerde, mekteplerde, sahnelerde, meydanlarda okuyacağız, okutacağız; hıçkırma hıçkırma, boğula boğula inşâd edeceğiz.” (Abdülkadiroğlu vd. 1991: 116) sözleri onun etki gücünün bir başka örneği olarak karşımıza çıkar.

Mehmet Âkif'in Alman devletinin dikkatini çekmesinde ve davet edilmesinde *Sebîlürreşâd* başyazarı olarak kaleme aldığı şiirlerinin ve yazılarının önemli bir payı vardır. Burada ortaya koyduğu

güçlü hitabet, birlik, kalkınma ve barış çağrıları ile Türk İslam coğrafyasına umut aşılar. Doğu'nun Batı tarafından sömürülmesine karşı şiddetle karşı çıkarak, mazlum milletleri dik bir duruş sahibi olmaya davet eder.

Mehmet Âkif, kendini toplumun birliği ve diriliğine adanmış bir vatansever olarak II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Teşkilat-ı Mahsusa bünyesinde çeşitli görevler üstlenmeye başlar. Bu bağlamda 5 Ocak-5 Mart 1913 tarihleri arasında Mısır Seyahati'ne çıkar. Bu seyahatindeki gözlemlerine dayanan "El-Uksur" şiiri ile İslam dünyasının perişanlığını ve Batı tahakkümü altındaki ümitsizliğini ortaya koyar. (Tansel 1991: 72-74) Baytarlık mesleği dolayısıyla Anadolu ve Rumeli'nin pek çok yerini görme imkânı bulmuş olan Âkif, Mısır Seyahati ile Osmanlı Devleti'nin daha uzak coğrafyalarını da tanıma ve tahlil etme fırsatını elde eder. Almanya Seyahati'nden önceki bu deneyimler onun düşünce dünyasındaki dengelerin şekillenmesinde ve millî bir temsilci misyonu edinmesinde son derece önemlidir.

Almanya'ya Davet Edilmesi

Mehmet Âkif'in 1914 yılı Aralık ayında başlayan¹ ve yaklaşık dört ay süren Almanya Seyahati, onun Batı dünyası içinde de tanınan bir isim olduğunu gösterir. "Şark İstihbarat Birimi" (Kon 2015: 61-61) tarafından yapılan çalışmalar neticesinde dikkatleri üstüne çeker ve Alman Hükümeti onu bizzat davet eder. I. Dünya Savaşı yıllarıdır. Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya, Müslüman coğrafyanın gücünü arkasına almaya çalışıyordu. İtilaf Devletlerinin sömürgeci durumda olan Müslüman halklar, bu savaşta ön cepheye sürülüyordu. İngiliz ve Fransızlar, "Almanya'nın İstanbul'u işgal ederek halifeyi esir ettiği, Müslüman devletlerin en büyüğü olan Osmanlı İmparatorluğunu arzusu dışında zorla harbe soktuğu ve neşredilen cihad-i mukaddes beyannamesinin sahte olduğu" (Kutay 1963: 10) yönünde bir propaganda yürütüyordu. Almanya, İtilaf Devletlerinin sömürge gücünü kırmanın yollarını arar. Ele geçirdiği Müslüman askerleri özel kamplarda toplayarak onlara Halifeliği elinde tutan Osmanlı Devleti ile birlikte hareket ettiklerini göstermeye çalışır. Âkif'in *Sebîlirreşâd*'de mesai arkadaşlığı yaptığı Eşref Edip bu süreci şöyle resmeder:

"Almanya'da İtilaf Devletleri ordularından alınmış birçok Müslüman esirler vardı. Almanlar bunları diğer esirlerden ayırmış, bunlara mahsus kamplar yapmışlardı... Almanlar bunları meluf oldukları hayatta yaşatıyorlardı. Müttefikleri Türkiye'ye karşı bir cemile olmak üzere Müslüman esirlere hususi bir itina gösteriyorlardı. Onlara mahsus camiler yapmış, mektepler açmışlardı. İmamlar, muallimler, hafızlar, vaizler getirmişlerdi. Ayrı ayrı lisanlarda Araplara, Hintlilere, Rusya Müslümanlarına mahsus gazeteler çıkarıyorlardı. Bu bir siyaset ve cemile idi. Alman hükümeti Müslüman esirlere karşı yapılan müstesna muameleyi İslam âleminin duymasını, bilhassa Türkiye'nin görmesini, bilmesini pek arzu ediyordu." (Edip 1938: 39-40)

Cephe savaşının yanında büyük bir propaganda savaşı söz konusudur. Bu doğrultuda Almanya hem müttefiki olan Osmanlı Devleti'ne hoş görünmek hem de onun Halifelik gücünden faydalanmak için ülkesindeki Müslüman esirlere ne kadar iyi davrandığını gösterme politikası güder. Çünkü, "propagandanın bir amacı ülke sınırları içindeki kamuoyunu etkilemekse, bir diğeri de dost ve

¹ Bu seyahatin başlangıç tarihi ile ilgili görüşler çeşitlidir. Son dönemde Kadir Kon'un Alman kaynaklarını da inceleyerek ortaya koyduğu bilgiler, seyahatin başlangıcını Kasım ayının 17'sine kadar çekmektedir. Gizlilik esasıyla gerçekleştirilen bir yolculuk olduğu için tam tarihine dönük bu heyette yer alan kişiler bilgi vermemiştir. Alman Dışişleri Bakanlığı çalışanlarının hatıralarında ve arşiv belgelerinde bu konuyla ilgili daha net bilgilere ulaşılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: (Kon 2012: 2-7)

düşman kamuoylarına ulaşmaktır” (Koroğlu 2016: 44). Böylece cephelerdeki ve kamplardaki Müslüman askerleri de bu yönde ikna etmeyi hedefler. Amacına ulaşmak için Osmanlı coğrafyasında tanınan, sözüne güvenilen, hitabeti güçlü kişileri ülkesine davet eder. Bu isimlerden biri de *Sebîürreşâd*’daki yazıları, şiirlerindeki duruşu ve İstanbul’daki vaazlarıyla dikkatleri üzerine çekmiş olan Mehmet Âkif’tir.

Osmanlı Harbiye Nezaretine gönderilen bir yazı ile Âkif, Almanya’ya davet edilir. İttihat ve Terakki üyeliği döneminden beri Teşkilat-ı Mahsusa aracılığı ile çeşitli görevler yürüten ünlü şair, bu seyahat teklifini de bir görev olarak üstlenir. “Allah kısmet etti ise hele bir gidelim, hayırlısı ile dönelim, seyahat intibalarımızı ve gördüklerimizi arza vesile bulmuş oluruz.” (Kutay 1963: 15) diyerek seyahatten sonra kendisini ziyaret edeceğine dair Enver Paşa’ya haber gönderir. Almanya’nın esir kamplarındaki Müslüman askerlerin şartlarını gözlemleyecek ve rapor edecektir. Ayrıca onları bu savaşta İttifak Devletlerinin yanında yer almaları gerektiği konusunda ikna etmeye çalışacaktır.

Yapılan hazırlıklar sonrasında bir heyetle birlikte İstanbul Sirkeci’den trenle Berlin’e hareket eder. Onun gibi ismen çağırılan Şeyh Salih Tunûsî’nin yanında bir Alman ve bir Osmanlı subayı ile yolculuk eder. Heyet, devlet kademelerince törenle karşılanır.

Almanya’daki Faaliyetleri

Almanya’nın en lüks otellerinden biri olan Adlon otelinde ağır lanma teklifini Âkif kesin şekilde reddeder. Ülkesi savaş şartları içinde zorluklarla mücadele ederken kendisine lüks bir hayatın rahatlığını yakıştıramaz, mütevazı bir otele yerleşmeyi ve bir an önce vazifeye başlamayı ister.

Almanlar, Müslüman askerleri Berlin’in Vundolf bölgesinde savaşın diğer esirlerinden ayrı bir kampta toplamıştır. Burada onların ibadetleri için bir mescit inşa edilmiş, kendi dillerinde yayınlar hazırlanmıştır. Hilal Kampı adıyla anılan bu kampta esirlerle görüşmelere başlayan Âkif, onlara İngilizler ve Fransızlar tarafından kullanıldıklarını ve aldatıldıklarını anlatmaya koyulur. Buradaki kampta çıkartılan *El Cihat* (Elmas 2015: 52) isimli gazetenin de yayına hazırlanmasında aktif olarak görev alır. Şeyh Salih ile konuşmalarında karşılaştığı cehaletten duyduğu üzüntüyü şöyle dile getirir:

“Eğer bu kadar derin ve muzlim bir cehalet olmasa, bu masum insanlar, kendilerine anlatılan şu masallara itibar ederler mi? Bizim en büyük derdimiz cahil olmak. Bütün Müslüman âleminin başlıca musâbı bu âfet. Onu yenmedikçe, hiçbir ciddi ve şerefli netice elde edilemez. Bence İslam’ın büyüklerinin yapacağı tek şey, birer medeniyet ve irfan mücahidi hüviyeti içinde diyar diyar gezmek, irşâd etmek...” (Kutay 1963: 18)

Mehmet Âkif, yalnız kampta değil, Almanya’nın cephelerinde de megafonla karşı tarafın ön sıralarında yer alan Müslüman askerlere hitap eder. Sömürge askerlere kendi dillerinde bazen Arapça, bazen Farsça, bu savaşın Müslüman’ı Müslüman’a kırdırıldığını, Halife’nin ordusuna karşı savaştırıldıklarını anlatır. Onları silahlarını bırakmaları yönünde ikna etmeye çalışır. Bu telkinleri zaman zaman yazılı metinler hâline dönüştürülerek karşı cephelere atılır. Bu çabalar sonucunda gerçekten de Müslüman askerlerin silah bıraktıkları, cepheden firar ettikleri yahut silahlarını bizzat Fransız güçlerine döndürdükleri gözlenir. Dahası Âkif’in “Müslüman esirlere hitâben yaptığı konuşmaların plağa alındığı da söylenmektedir.” (Düzdağ 1997: 55) Fakat bu plak kayıtları henüz ortaya çıkmamıştır.

Batı'nın sömürgeci zihniyeti ile mücadeleye büyük önem veren Âkif, esir askerlere de bu mücadele ruhunu aşlamaya çalışır. İslam âleminin nasıl bir baskı altında tutulduğunu ve bu baskının yol açtığı esaretin sonuçlarını açıklar. “Âkif bunlarla görüşürken savaş sona erdiğinde bağımsızlıklarını kazanmaları için faaliyet göstermeleri telkininde de bulunmuştur.” (Okay 2015: 196) Dolayısıyla yalnız savaş şartlarına dönük değil, geleceğe de etki etmeyi hedefleyen bir bilinç kazandırma çabası içindedir.

Osmanlı heyetinin Almanya'daki bir başka misyonu, Alman toplumunun ittifaka duydukları tepkiyi kırmaya dönüktür. Devletler arasındaki anlaşmaya rağmen Hristiyan Alman toplumu, İslam'ın Halifelik gücünü elinde tutan Osmanlılar ile birlikte hareket edilmesine karşıdır. Âkif, bu konudaki rahatsızlığa dair izlenimlerini Millî Mücadele Dönemi'nde Batı'nın bizlere karşı değişmeyen tavrına bir örnek olarak Kastamonu'da verdiği vaazda dile getirir:

“Ben mühim bir vazife için Berlin'e gitmiştim. O aralık Almanya hükümeti bize dedi ki 'O bizim meclis-i mebusanımızdaki Katolik mebuslar kıyamet koparıyorlar. 'Almanlar gibi mütemeddin bir millet nasıl olur da Müslümanlar gibi, Türkler gibi vahşilerle ittifak ediyorlar? Bu bizim için zul değil midir?' diyorlar. Aman makaleler yazınız, biz onları Almanca'ya tercüme ettirelim, ta ki Müslümanlığın da bir din, Müslümanların da insan olduğu bunların nazarında taayyün etsin.’

Almanlar haklı idi. Çünkü Alman milleti nazarında Müslümanlar vahşilerden başka bir şey değildi. Onların gazetecileri, romancıları, hele müsterik denilip de Şark lisanlarına, Şark ulûm u fûnûnuna, Şark ahlak ve âdâtına vâkıf olan adamları mensup oldukları milletin efkarını asırlardan beri bizim aleyhimize o kadar zehirlemişler ki orada bir anlaşma husulüne imkân yoktu. Bir o sırada kendimizi onlara tanıtmak için, tabii elden geldiği kadar çalıştık. Lâkin tamamıyla muvaffak olduğumuzu asla iddia edemem. Heriflerin tassubu yaman! Kökleşmiş birtakım kanaatler hakkı görmelerine mâni oluyor.” (Enginün vd. 2011: 1076-1077)

Bu ifadeler ışığında onun “Berlin Hatıraları”nda Alman bir kadına hitap şeklinde kurguladığı kısım Batı toplumunun Doğu hakkındaki taassubunu kırma yolundaki çabalarının da bir neticesi olarak anlamlıdır. Mehmet Âkif'in bu kanaatleri fırsat buldukça Almanların şehirlerini, yaşayışlarını ve insanların gözlemediği gezintiler esnasında oluşmuştur. Şeyh Salih onun bu gezintilerini “Almanya'da halkın hayatı ile de yakından alâkadarı. Köylülerle her fırsatta temas ederdi. İlk bakışta, kendisini alâkadar etmiyecek gibi görünen sanavi tesislerini, ticarethaneleri, fabrikaları, hastahaneleri, muhtelif sergileri, bıkmadan gezer, spor faaliyetleriyle de alâkadar olurdu.” (Kutay 1963: 24) sözleri ile hatırlar.

Osmanlı heyeti, üstüne düşen görevi yaklaşık dört ay boyunca hakkıyla yerine getirdikten sonra 18 Mart 1915 tarihi itibarıyla ülkeye geri döner. Heyetin dönüşü *Sebilürreşâd*'da: “Baş muharririmiz Mehmed Âkif Beyefendi ile fâzıl-ı muhterem Şeyh Sâlih eş-Şerîf et-Tunûsî Hazretleri Almanya'dan avdet buyurmuşlardır.” (SR, cilt 13, S. 331: 143) şeklinde duyurulur. “Mehmet Âkif için bu Berlin yolculuğu, tesirleri bütün hayatı boyunca devam eden bir 'ders' ol[ur]” (Kutay 1963: 26).

Âkif'in bu seyahat boyunca yakın temasta bulunduğu kişilerden biri, kendisi gibi görevli olarak buraya gelmiş olan Ömer Lütfi Bey'dir. Askerî ateşe olan Binbaşı Ömer Lütfi Bey, Almanca'yı iyi derecede bilir. Âkif onunla birlikte ülkenin çeşitli yerlerini gezip görme ve tanıma fırsatı bulur. (Erişirgil 2006: 207) Nitekim burada edindiği izlenimlere dayanan “Berlin Hatıraları” şiiiri de “Ömer Lütfi Bey kardeşimize” şeklinde bir ithafla başlar.

Berlin Hatıraları'na Yansıyan İzlenimler

Mehmet Âkif, “Berlin Hatıraları” şiirini Berlin sokaklarında bir arkadaşı ile dolaşırken yaptığı gözlemlerini aktardığı bir muhavere düzleminde kurgular. Bir Alman kadına hitap ile devam eder ve bu hitap onu Doğu-Batı ilişkisi, savaş gerçeği üzerinde düşündürür. Batı'nın Müslüman coğrafya üzerindeki sömürgeci tutum ve Doğu toplumlarının zayıflığı hakkında çarpıcı eleştiriler ortaya koyar:

“Mehmed Âkif'in Berlin seyahatinin ilhâmı ile yazdığı 796 mısralık "Berlin Hâtıraları" manzûmesi 8 Nisan 1915'ten itibaren Sebîlürreşâd'da yayınlanmaya başlandı. On bölüm halinde tefrika edilen bu mühim şiirinde Âkif Bey, Batılı sömürgeci devletlerin Müslüman milletlere yaptığı zulümleri ve "çifte ölçü" kullanan Avrupa'nın bu zulümler karşısında nasıl hissiz ve seyirci olarak kaldığını anlattıktan ve yapılanları saydıktan sonra, Almanların birlik içinde çalışıp kuvvetlenmelerinin fikrî ve içtimâî sebeplerini belirterek, buna karşılık Osmanlı cemiyetinde zayıflığa, buhrâna ve parçalanmaya sebep olan hastalıkları ortaya koymakta ve çareler göstermektedir.” (Düzdağ 1997: 59)

18 Mart 1915 (5 Mart 1331) tarihini taşıyan “Berlin Hatıraları”, *Safahat*'ta yer alan en uzun şiirler arasındadır. Önce *Sebîlürreşâd*'da, ardından 1917'de kitap olarak *Safahat*'ın beşinci bölümü olan “Hatıralar” içinde yayımlanır. (Tansel 1991: 81) Bu bölümdeki şiirler, “Âkif'in aslî derdinin toplumun maddî ve manevî bakımdan gelişmesi olduğunu; dönemin aydını olarak toplum problemleri karşısında derin sorumluluk duygusu taşıdığını ortaya koymasıyla diğer bölümlerle bütünleşir.” (Aktaş 2011: 200) Karşılaştırmalı bir bakış açısının hâkim olduğu şiirde İstanbul ve Berlin, insanları, sokakları, istasyonları ve otelleri ile gözlem altına alınır. İki farklı medeniyetin hayat karşısında takındıkları tavırların mukayesesinin şehirlere yansımaları betimlenir. Bizdeki otellerin, tren ve tren istasyonlarının ve sokakların perişan hâli tarif edildikten sonra, sırasıyla Berlin'deki muadilleri anlatılır. Ortaya koyduğu mukayeseler göz önüne alındığında bu şiirin “şiirle düşünme” (Karakoç 2020: 46) yönteminin en güzel şekilde işletildiği eserlerinden biri olduğu görülür.

Âkif, “Berlin Hatıraları”nda (Ersoy 2012: 283-306) şiir² boyunca ortaya koyduğu şehir tasvirlerinde bizdeki otellerden şöyle söz bahseder;

Yıkınma yok, tuvalet yok! Yazın belinde çamur,

Eteklerinden inerken kabuk tutar yağmur!

...

Benekli basmaya dönmüş o çarşafın suratı!

Kırık sürahide bekler yosunlu bir mâyî

Bizdeki trenler ve tren istasyonlar;

‘Bilet mahalli’ midir ismi pek de bilmiyorum,

Basık tavanlı, rutubetli, isli bir bodrum

...

Açıldı perde nihayet şu var ki cendereye

² Bu bölümde “Berlin Hatıraları” şiirinden yapılan tüm alıntılar, metin içinde gösterilen kaynaktan yapılacaktır.

Kısılmak istemiyorsan sokulma pencereye!
İtiş kakış olağan şey, dövüş sövüş de caba
Biletçi, mösyö, tren kaçta kalkacak acaba?

Bizdeki sokaklar ise çamur içinde ve oldukça iptidai bir görünüm içindedir:

Birinci hatve selamet... İkinci hatve tamam...
Üçüncü hatveyi lakin düşünmeden atamam...
Ne var mı? Ağzını açmış ki bir yaman uçurum
Dalarsa 'cub!' diye insan çıkar mı bilmiyorum
Uzak dolaş! İyi, lakin, alındı bir tümsek,
Ne atlayanda kalır diz, ne tırmananda bilek

Bu tasvirlerden sonra Berlin ile mukayeseye başlar. Berlin'deki oteller;

Meğer oteller olurmuş saray kadar ma'mûr,
Adam girer de yaşarmış içinde mest-i huzur.
Beş altı yüz odanın her birinde pufla yatak
Nasîb olursa eğer, hiç düşünme yatmana bak!
Berlin'deki tren istasyonları ve trenler;
Şimendüfer de meğer başka türlü bir şeymiş:
Hemen binip uçuyorsun... Aman bayıldığım iş!
Mesafe kaydı, mekân kaydı bilmiyor insan;
Dakikanın boyu: Saar. Ne ihtisar-ı zaman!
Lokanta keyfine âmâde, istedikçe yanaş!..
Lisân da istemiyor: Bir işâret et, anlaş.
Yok öyle heybeye dirsek verip ımızganmak;
Yataksa emre müheyyâ içerde... Hem ne yatak!

Berlin'deki sokaklar;

Sokak dedikleri neymiş? Fezâ-yı bî-pâyan,
Ki tayyedilmesinin yoktur ihtimâli yayan.
Demek, vesâit-i nakliyye nâmı tahtında,
Havâda, yerde, yerin çok zamanlar altında
Uçup duran o havârık bir ihtiyâc-ı şedîd.
Piyâde harcı mı, hâşâ, bu imtidâd-ı medîd!

Görüldüğü gibi “Doğudaki köhne tren ile batıdaki dakik işleyen tren; doğudaki kirli, duvarında tahtakurusu yürüyen han odalarıyla batıdaki temiz, bakımlı otel odalarını; doğuda kar-yağmur yağdığı zaman çamurdan yürünmez hâle gelen sokaklarla yağın karı temizlenen temiz caddeleri kıyaslar.” (Arabacı 2015: 99) Şehirler üzerinden yaptığı bu kıyaslamadan sonra ortaya koyduğu büyük farklılıkların sebebi olarak görebileceğimiz insan faktörüne yönelir:

Geçende haylice kar yağdı Berlin’in içine;

Bıcık bıcık olacakken takır takırdı yine!

Merâk edip soruverdim, “Bırakmayız” dediler!

– Bırakmayın, güzel amma, yağar durursa eğer?

“Bırakmayız!” sözü aynen tekerrür etmez mi?

Evet, bu sözde nümâyân heriflerin azmi.

Bizim diyâra biraz kar düşünce zor kalkar.

Mahalle halkı nihâyet kalırsa pek muztar,

“Lodos duâsına çıkmak gerek...” denir, çıkılır.

Cenâb-ı Hak da lodos gönderir, fakat bıkılır:

Çamur yığımları peydâ olur ki mühliktir...

...

Kalenderin zifir olmuş su görmedik yakası...

Bakıp da bir titiz insan demiş ki:

– Kahrolası!

Nedir o gömleğinin hâli, yok mu bir yıkamak?

– Değil mi kirlenecektir sonunda? Keyfine bak!

Âkif gördükleri karşısında önce “Yahu! Nedir bu? Vay canına!” gibi sözlerle hayretini ifade eder, sonra özeleştirilerini realist bir bakışla dile getirir. Şiirde Doğu’nun perişanlığı, tembelliğin ve kayıtsızlığın yol açtığı sefalet görüntüleri resmedilir. Batı’yı temsil eden Almanya ise birlik, gayret ve çalışkanlıkla ileri milletlere yakışır bir düzen, temizlik ve medeniyet manzarası içindedir. Âkif, bu karşılaştırmada açık bir şekilde öz eleştiride bulunur. Kutay (1963: 32), Âkif’in Almanya’da “bir milletin aileleşmesi” gerçeğini gözlemlediğini, aynı şeyi kendi ülkesinde de görmek istediği hâlde bu konuda hayal kırıklığına uğradığını yazar.

Almanya Seyahati öncesinde de yıllarca milleti uyarmaya çalıştığı konulardaki eksiklerimizin ve yanlışlarımızın yol açtığı geri kalmışlığı daha derinden fark eden şair, bizleri olumlu bir örnek olarak Almanya’nın birlik ruhunu ve çalışkanlığını hızla edinmeye çağırır. “O, âdeta bir toplum mistiği gibidir.” (Okay 2013: 101) Yaşadığı toplumla hemhâl olmasının bir sonucu olarak bu sorunlara gittiği her yerde çözümler bulmaya çalışır. Almanya’daki gözlemlerinde de bu anlamda bir reçete çıkarma gayesi hissedilir.

Burada gittiği bir kahvenin büyüklüğü ve lüksü karşısında bir kere daha kendini şaşırırmaktan ve kıyaslama yapmaktan alamaz:

Bu, kahve... öyle mi? Lâkin hakîkaten hayret!

Fezâ içinde fezâ... Bir harîm-i nûrânûr,

Ki âsûmân-ı kerîminde bin güneş manzûr!

Ne selsebîl-i ziyâ karşımızda cûşa gelen,

Ziyâ değil, seherin rûhudur taşıp dökülen.

...

Ziyânın ölçüsü aklımda, çünkü, bir mumdu.

Bizim hesâb ile milyonlar oynuyor arada...

İdâre kandili mikyâsı pek güdük burada!

Gözüm kamaştı bidâyette, döndü durdu başım;

Rezîl olurdum eğer olmasaydı arkadaşım.

Ne bastığım yeri gördüm, ne gittiğim tarafı;

Nasıl yıkılmayabildim, bu işte en tuhafı!

Âkif, savaş konusunu geniş bir çerçevede ele aldığı bu şiirinde okuru, meseleyi bir zalim-mazlum ilişkisi boyutunda görmeye çağırır. Batı'yı kendi kayıplarına ağlarken Doğu'daki Müslümanların da aynı acılar ile kıvrandığını hatırlamaya davet eder. Zalim-mazlum ayırımında kimsenin diline, dinine ve milletine bakılmaması gerektiğini ifade eder. Zulmeden kim olursa olsun karşı konulmalı, mazlum da kim olursa olsun korunmalıdır. Bunu insan hakları boyutunda evrensel bir etik kuralı olarak ortaya koyan Âkif, Almanların bu savaşta dili, dini kendilerinden farklı olan Müslüman esirleri mazlum sıfatı ile korunması gerektiğini dile getirir:

“Fedâ-yı can edeceksin!” demiş “vatan” hissi...

Demek: Heder değil oğlun, vatan fedâîsi.

Bilir misin ne kadar anne var bugün, yasta,

Tunus'ta, sonra Cezayir'de, sonra Kafkas'ta?

Götür de kalbine bir kerre ey kadın elini;

Düşün zavallıların sernüvişt-i erzelini;

Ne ibtilâ! Ne musîbet! Cihan cihân olalı,

Bu ızdırâbı, emînim ki, çekmiş olmamalı.

Hesâba katmıyorum şimdilik bizim yakada

Sönen ocakları; lâkin zavallı Afrika'da,

Yüz elli bin kadının tütmüyor bugün bacası.

Ne körpe oğlu denilmiş, ne ihtiyar kocası,

Tutup tutup getirilmiş -Fransız askerine
Siperlik etmek için- saff-ı harbin önlerine.

Âkif, Almanların, sömürge durumundaki Müslüman coğrafya ile empati kurmasını sağlamaya çalışır. Fransız ve İngilizlerin kurdukları insanlık dışı düzen altında milyonlarca insanın nasıl ezildiğini duyurmaya gayret eder:

Biraz da geçmeyi ister misin bizim yakaya?
Al işte, bir günü mâtemsiz olmayan Asya!
O eski ma'bed-i irfân, o mehd-i İbrâhîm;
O şimdi, boynu bükülmüş zavallı hâk-i yetîm!
Zamân-ı rüşdünü andıkça ağlasın dursun,
İkiz vesâyeti altında İngiliz'le Rus'un.
Sülük benizli vasîler ne emdiler kanını,
Mecâli kalmadı artık çıkardılar canını!
Bütün hazâini Hind'in, o muhteşem yurdun,
Gider de hırsını teskîne üç şakî lordun;
Zavallı yerliyi kıtlık zaman zaman kemirir;
Bu, kan tükürmeye baksın... O, muttasıl semirir!

Ortaya koyduğu karşılaştırmalar esnasında Âkif, bir yandan da bu şiirin iki müttefik devletin arasındaki ilişkiyi güçlendirmeyi hedefleyen bir seyahatinin sonucu olarak yazıldığını açıkça hissettirir. “Almanların medenî üstünlüğü, millî ve insânî hislerinin kuvveti” (Tansel 1991: 76) vurgulanır. Almanlar gibi Osmanlı Devleti de ortağı ile iyi geçinmeye çalışır. Âkif bu mısralar aracılığı ile Almanların, Müslümanlara karşı iyi davranmasını garanti altına almayı hedefler:

Değil mi, bir anasın sen? Değil mi Alman'sın?
O halde fikr ile vicdana sahip insansın.
O halde “Asyalıdır, ırkı başkadır...” diyerek,
Benat-ı cinsin olan ümmehâtı incitecek
Yabancı tavrı yakışmaz senin faziletine.
Gel iştirâk ediver şunların felâketine.
Ya “Paylaşıldı mı artar durur sürûr-i beşer;
Kederse aksine: Ortakla eksilir” derler.
Bilir misin ki senin Şark'a meyleden nazarın,
Birinci def'a doğan fecridir zavallıların?”

“Onun, Almanya'nın doğuya dönüp bakmasını, zavallıların ilk defa üstüne doğacak olan ışık gibi görmesi; bu ülke hakkında bir hayli olumlu düşündüğünü göstermektedir.” (Arabacı 2015: 100)

Fakat bu insanî bakışı talep etmekle birlikte Batı'nın aslında kendilerine karşı hiçbir zaman insan hakları ve vicdan ilkeleri doğrultusunda hareket etmediğinin de farkında olduğunu belirtmeden geçmez:

Hanım, muhîtinizin alçak i'tiyâdından,
 -Ki zor görünce yılışmak, zebûnu ezmekti-
 Benât-ı cinsin bilsen neler neler çekti!
 Onun netice-i ikazıdır ki “Avrupalı”
 Denince ruhu sağır, kalbi his için kapalı,
 Müebbeden bize düşman bir ümmet anladık.
 ...
 Nedense, mevte olurken biner biner mahkûm,
 Çıkıp da etmedi bir ses bu hükme karşı hücûm!
 Nedense duymadı Garb'ın o hisli vicdânı,
 Hurûşu sîne-i a'sârı inleyen bu kanı!
 ...
 Gurûb seyreden âvâre bir temâşâ-ger
 Kadar da olmadı dünyâ nasîbedâr-ı keder!
 Keder de söz mü ya? Alkışlıyordu cellâdı,
 Utanmadan koca yirminci asrın evlâdı!

Batı'nın zulmüne kimsenin ses çıkarmadığını, medeniyet taşıma kisvesi altında yapılan insanlık dışı muamelelerin alkışlandığını vurgulayan Âkif, Almanları Batı'nın bu vahşi, sömürgeci tutumundan uzak durmaya, ona karşı çıkmaya ve Doğu ile insanîyet ölçülerinde empati kurmaya çağırır. Onları “senin elinde yok ancak bu alkışın levsi” diyerek sömürgeci devletlerden ayırır ve desteklerini arttırmaya teşvik eder. “Fakat Âkif için Almanya'nın önemi sadece, Müslümanlara yakınlık göstermesinden kaynaklanmamaktadır. Almanya bir gıpta vesilesi, Osmanlı ve Müslüman dünyasında işlemeyen şeyleri düzeltmek için bir referans noktasıdır” (Koroğlu 2016: 312)

Âkif, Berlin izlenimlerinde bir yandan Avrupa'nın bu düşman yüzünü unutmamaya çağırırken diğer yandan onların gelişme yolundaki istikrarlarını da takdir etmekten geri durmaz. Yani bir tarafgirlik ile realiteyi görmekten kaçmaya yahut onu çarpıtmaya çalışmaz. Âkif, bu noktada *Safahat*'ta önemli bir yer tutan “halk-aydın yabancılaşması, İslam dünyasını geriliğe mahkûm eden ahlakî çöküş ve cehalet, ırkçılık, savaşların sebep olduğu yıkım ve acılar ve nesil çatışması” (Gökçek 2014: 164) konularına yönelir. Sanatında bağlı kaldığı realist bakış, Berlin izlenimlerine de derinlemesine yansımıştır. Öz eleştirilerinin yanında “medeniyet âleminde yükselen Almanya'da millî vahdetin nasıl kurulduğunu hayat düsturu şeklinde anlat[ır]” (Çantay 1966: 398)

Çalıştınız gece gündüz, didindiniz o kadar.
 Ki hâyuhûy-i tekâmülle cenge döndü hazar!

...

Nüfusunuz iki kat arttı, ilminiz on kat;
 Uçurdunuz yürüyen fenne taktınız da kanat.
 Zemîni satvetiniz tuttu, cevvi san'atiniz;
 Yarın müsahharımızdır, bugün değilse, deniz.
 Terakkiyâtınız artık yetişti bir yere ki:
 Ma'ârif oldu umûmun gıdâ-yı müştereki.
 Havasınız yazıyorken avâmınız okudu,
 Yazanların da okumaktı, çünkü maksudu.

...

“Beyin”le “kalb”i hem-âheng edip de işleteli,
 Atıldı vahdet-i milliyeye sakfının temeli.
 O vahdet işte, bütün ihtişamınızdaki sır,
 Cihâna ra'ş'e veren ses onun sadâlarıdır.

Almanya'daki gezilerinde baştan aşağı imar edilmiş şehirler, geniş yollar, ulaşım ağları, teknolojik donanım ile karşılaşan Âkif, bu kalkınmanın arkasında Alman aydınlarının halk ile arasındaki yakın temasın ve birlikte hareket etme kararlılığının payına dikkat çeker. Almanya'da bir bütün olarak “din sanat ve toplumsal hayatın uyumlu ilişkisinden doğan vatanseverlik, bu sonucu yaratmıştır” (Koroğlu 2016: 312). Buradaki teknik gelişmişlik ve Almanların çalışma azmine dönük dikkatleri daha sonra Âsım'a nasihatlerine de yansır. “Sâde garbın, yalnız ilmüne dönsün yüzünüz. /O çocuklarla berâber, gece gündüz, dininin; /Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin./ Fen diyârında sızan namütenahi pınarı./Hem için, hem getirin...” (Ersoy 2012: 404) şeklindeki mısralarını kaleme almasında Almanya Seyahati'ndeki izlenimlerinin büyük rolü vardır. “İnkılabın yolu mâdem ki budur yalnız/Nerdesin hey gidi Berlin diyerek yollanınız.” (Ersoy 2012: 405) mısraları ile genç neslin bu gelişmişliği ülkeye taşıyabilmek için gidip yerinde gözlem yapmasını ve eğitim almasını elzem bulur. Âkif'in gençleri Almanya'ya yönlendirmesi, dönemin genel bir eğiliminin de yansımasıdır. Öyle ki “Almanya'yla müttefik olmanın da etkisiyle, Almanya'da eğitim savaş yılları sırasında arzulanan ve hem Türk hem Alman hükümetlerinin teşvik ettiği bir moda haline gel[miştir]” (Koroğlu 2016: 81)

Eğitime ve ilerleme yolunda yekvücut olarak hareket etmeye gerekli önem verildiğinde toplumun nasıl ilerleyeceğini gözlemleyen Âkif, bu konuya kendi milletinin ve Müslüman coğrafyaların hızla eğilmesini ister. Almanlarda eğitim, din, sanat, siyaset, ticaret ve sanayi gibi alanlar arasındaki ilişkinin birbirini engellemeyecek şekilde düzenlenmesi bir başka dikkat noktasını oluşturur. Batı'nın bu ahenkli gelişme seyrine rağmen bizdeki durum hiç de iç açıcı değildir:

“Sizin işittiğiniz bir terâne, bir perde;
 Beşikte, sonra eşiklerde, sonra mektepte.

...

Bizim düşünceler amma sizinkinin aksi

Demim beraber iken şimdi ayrılır hepsi.

...

Beşikte her birimiz bir terânedir iştir,

Ki bestekârı tabîat değil de an'anedir.

Evet, bu an'anenin tellerinde mâzîmiz

....

Ulûm-i hâzıradan beklenen menâfi'idir .

Demek, birincisi ilmin: Hayâta nâfi'idir.

O halde bizdekiler sadre hiç değil şâfi

Fünûn-i müsbeteden istifâdemiz menfi;

Ne kaldı? Bir edebiyâtımız mı? Vâ-esefâ!

Bırak ki ettiği yoktur bir ihtiyâca vefâ;

Ya rûh-i milleti afsunluyor, uyuşturuyor;

Ya sînelerdeki hislerle çarpışıp duruyor!

Âkif, şiirin bu noktasında dünya görüşü olarak uyuşmadığı Tevfik Fikret'in "Tarih-i Kadim" şiirindeki tezlerine de cevap verir (Okay 2015: 190-191). Ayrıca Mehmet Rauf'u da müstehcen içeriği ile tevkif edilmesine yol açan *Bir Zambağın Hikâyesi* eseri üzerinden eleştirir. (Tansel 1991: 77-80) Şiirin bu kısmını önce *Sebîlürreşâd*'da (29 Ağustos 1918 tarihli 367. sayısında) yayımlanmakla birlikte kitap olarak basılırken çıkarılmıştır. Yalnız bu kısmın çıkartıldığı, noktalarla belirlenerek dipnotta, "Buradan yüz satır eksiktir." (Ersoy 2012: 487) şeklinde bilgi verilmiştir. Ertuğrul Düzdağ, "Berlin Hatıraları"nın bu kısmının yayımlanışı ile ilgili şu bilgileri verir:

"Berlin Hâtıralarının ilk altı bölümü 1915 yılında, yedincisi 1916'da ve son üç parçası 1918'de yayınlanmıştır. Bu bölümlerden, kötü edebiyatın cemiyete verdiği zararlardan bahsedilen dokuzuncusunda (29 Ağustos 1918) Âkif Bey, "Târih-i Kadîm" manzûmesi dolayısıyla din aleyhtarı Batıcı züppelere ve Tevfik Fikret zihniyetine şiddetle hücum etmiştir. Ancak Sebîlürreşâd'da yayınlanan ve doksan sekiz mısra tutan bu kısım Hâtıralar'a alınmamıştır." (Düzdağ 1997: 61)

Mehmet Âkif, iki isme açık göndermeler yapmanın ötesinde Batılılaşmayı bir dejenerasyon hâlinde topluma nüfuz ettirmeye çalıştığını düşündüğü herkese ağır ithamlarda bulunur. Orhan Okay, onun şiirinde hicve yer verişini şöyle değerlendirir:

"Fikir planında Âkifi'in en orijinal tarafı, tenkitçiliğidir. Onun şiirinin özelliklerinden biri olan hiciv, Safahat'ta, batılının Haçlı zihniyetinin, Doğu'yu ezen, sömüren, medeniyet adına ölüm makineleriyle gelen batılılar için, kendi içimizde bu tecavüzlere uyan, ihanet zümreleri için kullanılmıştır. Fakat asıl mühimi, bu hicivlerin, bu ağır tenkitlerin daha çok Müslümanlar için kullanılmasıdır. Hiçbir fikir adamının, kendi mensubu olduğu zümrenin insanlarını bu kadar ağır

tenkid etmiş olduğunu bilmiyorum. Bu Mehmet Âkif'in samimiyetinin en büyük delilidir.” (Okay 2015: 9)

Şair, yalnız tenkit etmekle kalmaz; insanları ülkenin millî ve manevî değerleri etrafında toplanmasının önünde engel olan her türlü düşünceye ve güce karşı koymaya çağırır. Birlik ruhunu zedeleyen fikirlere karşı uyarıcı Âkif, ümmet anlayışının gerektirdiği dayanışma bilincini kaybetmenin parçalanmalara yol açtığını ön sürer. “İngilizlerin İslâm ve Türk âlemini yer yüzünden kaldırmıya matuf plânını yazdıktan sonra, dönüşünde birdenbire Boğaz harbine intikal ederek” (Çantay 1966: 178) uyarılarını sürdürür. İçteki ve dıştaki düşmanları bir bir hesaplayan Âkif'in düşüncesi, bütün kötü şartlara rağmen ümitsizliğe saplanıp kalmaz. Eninde sonunda millî ve dinî değerler etrafında toplanılacağına ve kurtuluşun bu sayede elde edileceğine inancını korur. Millî bir şair olmanın gereğince, Almanya Seyahati sırasında sürmekte olan Çanakkale Savaşı'nda dökülen kanlar ve verilen mücadele karşısında vicdanların ortak sesi olan mısralarını kaleme alır:

Muazzam ordumuzun en muazzam evlâdı
Ki pâk alınları İslâm için son istihkâm.
Huda rızası içni ey mücâhidîn-i kirâm!
Sebatı kesmeyiniz, çünkü sizde sâde ümid;
Dönerseniz, ebediyyen söner gider tevhid.

Şiirin bu bölümünde Âkif'in “Âsım'da yer alacak ‘Boğaz Harbi’ şiirinin bir prototipini ürettiğini görürüz.” (Koroğlu 2016: 313) Şairin seslenişine gelen cevap ise tıpkı İstiklal Marşı'nda olduğu gibi “Berlin Hatıraları”nda da “Korkma!” nidası ile başlar:

“– Korkma!
Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz;
Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!
Düşer mi tek taşı, sandın, harîm-i nâmûsun?
Meğer ki harbe giren son nefer şehîd olsun.
Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa;
Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa;
Bu altımızdaki yerden bütün yanar dağlar,
Taşıp da kaplasa âfâkı bir kızıl sarsar;
Değil mi cebhemizin sînesinde îman bir;
Sevinme bir, acı bir, gâye aynı, vicdan bir;
Değil mi cenge koşan Çerkes'in, Lâz'ın, Türk'ün,
Arab'la, Kürd ile bâkîdir ittihâdı bugün;
Değil mi sînede birdir vuran yürek... Yılmaz!
Cihan yıkılsa, emîn ol, bu cebhe sarsılmaz!”

Görüldüğü üzere “İslam dünyasının savaşlar sonucunda yaşadığı acıklı manzaraları tasvir ettiği ve şairin hâle ve geleceğe dair karamsar tavrını yansıttığı hâlde, manzume savaşın kazanılacağını müjdeleyen son derece iyimser bir tonla sona ermektedir. (Gökçek 2014: 199) Âkif, hayatı boyunca neden geri kaldığımız ve nasıl geliştireceğimiz hakkındaki sorulara cevaplar aramıştır. Cevaplarının genel çerçevesi Asr-ı Saadet’in yaşayış ilkelerini bugüne tatbik etmemizi öngörür. “Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam’ı” (Ersoy 2012: 378) fikrini yaymayı amaçlar. “Berlin Hatıraları”nda ise toparlanma ve gelişme idealindeki vurgusunda Batı’nın çalışma ve birlik azmini örnek alma görüşü daha baskındır.

Almanya Seyahati’nden hemen önce gerçekleştirdiği Mısır Seyahati, onun zihnindeki Doğu-Batı fotoğraflarının netleşmesinde etkili olmuştur. Devletin ve toplumun geri kalmışlıktan kurtulması için edinmesi gereken yol haritasında teknik gelişmişlik, çalışma azmi ve birlik olma koşullarının Batı’da vücut bulduğunu görmüştür. Dolayısıyla eserleri arasında bu şiiri Batı’nın sergilediği gelişmişliğin, Almanya özelinde en müspet şekilde anıldığı parçalardan biri olmuştur.

Almanya Seyahatinde Mehmet Akif Hakkındaki İzlenimler

Almanya Seyahati hakkında yapılan araştırmalar bizleri giderek Mehmet Âkif’in izlenimlerine ilave olarak Mehmet Âkif hakkındaki izlenimler hakkında da aydınlatmaya başlamıştır. Seyahatin ev sahipliğini yapan Almanların Âkif’e dair değerlendirmeleri dikkat çekicidir. Almanya Dışişleri Bakanlığında görevli bulunan Schabinger’in hatıratı ve ünlü şarkiyatçılardan Martin Hartmann’ın Schabinger’e mektubu bu konuda birer örnek olarak anılabilir.

İstanbul’dan Berlin’e Osmanlı heyeti ile yolculuk yapan Schabinger, Âkif’ten “Gerçek bir Türk” ve “İstanbul’daki dinî bir derginin muharriri” olarak bahseder. Hatıratında İslam âlimi Şeyh Salih Tunusî’den uzun uzun söz etmesine rağmen Âkif’in bölgedeki faaliyetlerine karşı özellikle sessiz kalmış gibidir, ondan neredeyse hiç söz açmamayı tercih eder. (Kon 2012: 4)

Martin Hartmann ise öğrencisi Schabinger’e 5 Aralık 1915 tarihli mektubunda Âkif’e oryantalist bir bakışla yaklaşır. Onu küçük görmeye çalışan, görüşlerinden rahatsız olduğunu açıkça ifade eden Hartmann, “zavallı Türk” olarak andığı Âkif’in Almanya’da İslamî bir üniversite açılması fikrinden oldukça rahatsız olmuştur. Bu teklifi “Bilim konusundaki idraksizlik” olarak yorumlar. Âkif ile yaptığı bir görüşmede Mehmet Emin hakkında konuştuklarından söz eder. Bu görüşme sonrası Âkif’e dair izlenimini, “yeni zamana ayak uyduramamış Türk, dar kafalılığın bir temsilcisi olarak, eski usullere göre verimsizce çalışmak istemekte.” (Kon 2012: 4) şeklinde ifade eder.

Bu mektup Batı zihniyetinin kendi görüşlerine uymayan her türlü duruşu ve tezi küçük gören ve hakaretler ile yok saymaya çalışan tavrını ortaya koymaktadır. Söz konusu rahatsızlık Âkif’in burada görüşlerini taviz vermeden ifade etme kararlılığı gösterdiğinin de bir işaretidir. Âkif’in Hartmann ile ilgili izlenimlerini ise sonraki yıllarda Mithat Cemal ile sohbetlerinden öğreniriz:

“Bir gün Âkif’e Berlin’deki müsteşrikler sorulur. Âkif de onların en büyüğü Hartmann’mış. Şu göklere çıkardıkları adamı bir tanıyayım dedim. O da beni görmek istiyormuş, konuştuk. Şu meşhur müsteşrik her ilim dalaverecisi gibi benim gözümü boyamak isteyen birtakım umumî laflar etti. Ben dediklerini dinler gibi gördükten sonra, ‘En iyi bildiğiniz Türk şairi kimdir?’ dedim. O tereddütsüz ‘Fuzulî’ diye cevap verdi. Sonra şunu ilave etti: ‘Ben şimdi onu yazmakla

meşgulüm.’ Bir de gördüm ki herif yüzünden Fuzulî’yi okuyamıyor, hele hiç anlamıyordu.”
(Erişirgil 2006: 307-308)

Bu karşılıklı izlenimler, Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki ittifaka rağmen toplumların iki ayrı dünya olarak birbirini yadırgamakta ve birbirine galip gelmeye çalışmakta olduğunu göstermektedir. Almanya’da yoğun bir mesai içinde olan ve burada gördüklerinden hayli etkilenen Âkif’in “Berlin Hatıraları”na yansıyanlar dışında bu seyahati ile ilgili çok fazla konuşmadığı bilinmektedir. “Gözlem gücü çok yüksek olan ve hayatı eserlerine aksettiren Mehmet Âkif’in Almanya günleri ile ilgili sadece dost meclislerinde ve vaazlarında birkaç hususa değinmesi düşündürücüdür.” (Taş 2015: 77) Buna karşın Alman gazeteleri onun Müslüman askerler üzerindeki tesirinden övgü ile söz eder, Vunsdorf camiindeki hutbelerini Almanca’ya çevirerek yayımlar. Seyahatini bir süre daha uzatması için ricacı olurlar fakat Âkif, “ezan sesinin hasreti” içindedir ve ilk fırsatta ülkesine geri döner. (Kutay 1963: 39)

Mehmet Âkif’in Berlin’de geçirdiği günlerde Çanakkale Savaşı sürmektedir. Cepheden gelen haberler onu büyük üzüntülere sevk eder. Berlin’de yakın arkadaşlık yaptığı Binbaşı Ömer Lütfi Bey’in onun hakkında aktardığı hatıra ve izlenimler Âkif’in resmî vazife dolayısıyla yurt dışında bulunmakla birlikte ruhen Çanakkale’de olduğunu gösterir:

“Ömer Lütfi Bey, daha sonraları, Eşref Edip’e anlattığı hatıralarında, Çanakkale savaşlarının ilk günlerinde Âkif’le sık sık beraber olduklarını ve her karşılaşmalarında Âkif’in ümit, korku, heyecan ve endişenin birbirine karıştığı duygular içinde şu soruyu sorduğunu anlatır: ‘Ömer Bey, bu Çanakkale ne olacak?’ Ömer Bey’in hemen her cevabı şu olur: ‘Allah bilir ama, vaziyet tehlikelidir. Askerlik nokta-i nazarından düşünülürse ümit yok. Ancak fen kaidelerinin hâricinde, fevkalbeşer bir şey olmalı ki dayanabilsin.’ Lütfi Bey Âkif’le ilgili hatıralarında şöyle devam eder: ‘Ben böyle dedikçe, ‘Eyvah son istinadgâhımız da yıkılırsa ne olur?’ diyerek gözlerinden yaşlar dökülmeye başladılar. Çanakkale için ağlamadığı gün yoktu. Ben kavâid-i harbiyyeden (savaş kuralları) bahsettikçe canı sıkılırdı. Onun böyle şeylere tahammülü yoktu. O dâimâ şöyle kati bir şey isterdi: Bütün dünya toplanıp hücum etse yine Çanakkale sukut edemez.” (Okay 2015: 102)

En başından itibaren Çanakkale Savaşı’nın önemini farkında olan Âkif, Almanya’da geçirdiği dört ay boyunca cephede yaşananları yakından takip etmeyi sürdürür. Berlin’deki ilk gününden başlayarak bu konudaki hassasiyetini sergiler. Cephedeki askerlerin taş toprak üstünde yattığı bir zamanda üst düzey bir lükse sahip olan Adlon otelinde kalmayı kendine yakıştıramaz. Ömer Lütfi Bey ile konuşmaları da “Çanakkale Şehitleri” şiirinin duygu dünyasının oluşma sürecinin birer parçası olarak anlamlıdır.

Mehmet Âkif’in Almanya Seyahati sırasında temas ettiği kişilerden biri de gazeteci Halil Edip Törehan’dır. O yıllarda öğrenci olarak bulunduğu Berlin’de babasının arkadaşı olan Mehmet Âkif ile görüşür, sık sık onun ziyaretine gider. 1956’da *Yeni İstanbul* gazetesinde “Şair Mehmet Âkif” başlıklı bir yazı yayımlayarak bu ziyaretleri hakkında bilgi verir. Şairin Almanların teklif ettiği lüks oteli reddettiğini, “ikinci sınıf mütevazı bir otelde” kaldığını, kendisine Alman gazetelerinden Türkiye ile ilgili haberleri tercüme ettirdiğini aktarır. Fransız ordusundaki Müslüman askerler için Arapça beyannameler hazırladığını, Osmanlı Devleti’ni en güzel şekilde temsil ettiğini bildirir. Halil Edip, ziyaretlerinde onun misafirperverliğine, millî duyarlılığına hayran kalır. Âkif’in, kaldığı otelde

yedikleri bir yemeğin parasını dahi Alman devletine yüklemekten kaçındığına, misafirinın yemek ücretini garsonlara zorla kendi cebinden ödediğine dair bir hatırasını paylaşır (Yücebaş 1958: 171-172).

Mehmet Âkif hakkındaki bütün bu izlemler, onun düşünce ve duygu dünyası ile davranışları ve söylemleri arasında etkileyici düzeyde bir birlik olduğunu gösterir. Bu özellikleri onun millî bir temsilci olmasının temel dayanak noktaları olarak büyük önem arz eder.

Almanya Seyahati'nin Millî Mücadele Yıllarındaki Temsililiğine Etkileri

İslam birliğinin savunuculuğunu üstlenen şairin bu misyonu edinmesinde daha I. Dünya Savaşı'nın başlarında Batı'nın dikkatini çekmesinin ve Almanya'ya bir Müslüman temsilci olarak davet edilmesinin büyük rolü vardır. Bir anlamda Almanya Seyahati ile Mehmet Âkif'in İslam birliğinin ve millî müdafaaının sözcülüğü görevi resmîyet kazanmıştır. Onun İstiklal Şairi olma yolunda ilerlediği bu dönemin genel çerçevesi şöyledir:

“1908-1918 yılları dönemine, Âkif bakımından ‘Mütefekkir Âkif’ dönemi diyebiliriz. Bu dönemde ki, bir yandan, O, İslâm idealini anlatır; İslâmın nasıl anlaşılması gerektiğini gösterir; batıcılara cevap verir. Batıcıların şairi olan Fikret’le Tarih-i Kadîm meselesinde çatışır. Türkçülere ‘Süleymaniye Kürsüsünde’ adlı şiiriyle bu dönemde gerçeği gösterir. Tam bir sosyal tenkid dergisi olur şiirleri. Almanya ve Necid seyahatlarıyla Batıyı ve Doğuyu daha iyi tanır. Kısacası, fikir ve tenkidlerini gerek şiir ve gerek yazı halinde asıl bu dönemde verir.” (Karakoç 2020: 24-25)

Berlin’de gördüğü şehir ve insan manzaraları Mehmet Âkif’in medeniyet meselesi hakkındaki düşüncelerini etkilemiştir. Bu seyahatten döndükten sonra *Sebîlürreşâd*’da yayımladığı çeviriler dikkat çekicidir. Âkif’in 13 Mayıs-27 Mayıs 1915 tarihleri arasında yayımlanan üç sayıda Abdülaziz Çaviş’in “İslam ve Medeniyet” başlıklı makalelerinin çevirisine yer verdiği görülür. (SR, cilt 13, S. 338-339, cilt 14, S. 340) Âkif, İslâm dünyasının medeniyet ideallerini ortaya koyma ve ihtiyacı olan ilerlemeyi kaydetmesinin yollarını arama noktasında İslam âlimlerine müracaat eder. “Berlin Hatıraları”nda medeniyet yolunda ilerlemenin teknik boyutları konusunda Almanları örnek alan şairin, toplumsal düzen ve yaşayış kaideleri söz konusu olduğunda kendi dinî ve ahlakî köklerimiz referans almamız gerektiğini ortaya koyduğu izlenir.

Almanya Seyahati sonrasında çok daha fazla tanınır hâle gelen şairin, kısa bir süre sonra benzer bir ara buluculuk görevi ile temsilci olarak bu defa Necid Seyahati’ne çıktığı görülür. Burada çıkan bir isyan sonrasında takip edilecek yeni politikalar konusunda görüşmeler yapmak üzere gittiği Arap coğrafyasındaki gözlemlerini *Safahat*’ın beşinci bölümünde yer vereceği “Necid Çöllerinden Medine’ye” şiirinde dile getirir.

Yüksek lirizmi ile büyük bir etki uyandıran “Necid Çöllerinden Medine’ye” şiirinin yayımlanmasından sonra Âkif’e verilen “İslam Şairi” sıfatının ne kadar yerinde olduğu bir kere daha görülür. Cenap Şehabettin’in Ağustos 1921 tarihli *Peyam* gazetesinde, “Tarih-i edebiyat, şimdilik, büyük Âkif’ten daha büyük bir İslâm ve Türk şâiri tanımaz.” (Tansel 1991: 119) şeklindeki ifadeleri bu yankının bir örneğidir.

Sanatçıların hayatları ve eserleri hakkında yayımlanan eserler genellikle ölümlerinden sonradır. Âkif, bu noktada da ayırıcı bir konuma sahip olur. Yakın arkadaşı Süleyman Nazif, *Servet-i Fünûn*'da "Mehmet Âkif, Zâtı ve Âsarı" başlığı altında makaleler yayımlar. Daha sonra bunları 1919'da "tamamen dostluğa ve samimiyete dayalı" (Okay 2015:178) bir kitap hâline getirir. Bu eserde Âkif'i "Necid Çöllerinden Medine'ye" şiiri dolayısıyla göklere çıkartır. "İlhamlarını Arş-i Âlâ'dan alan deha-yı şâiriyetin, etekleri güneşler olan şâhikalara vakit vakit indi." (Tansel 1991: 116) gibi sözlerle âdeta ona bir kutsallık atfeder.

Mehmet Âkif, Kurtuluş Savaşı sürerken de kendisine görev düşen her yerde varlık göstermeye çalışır. Gerek seyahatleri gerekse de şiirleri ile uyandırdığı akisler, onun "İslam Şairi" olarak bir temsilci misyonu yüklenmesi sürecine ışık tutar. 1918-1920 yılları arasında "Şeyhülislamlık'a bağlı olarak kurulmuş olan Darü'l-Hikmeti'l İslamiyye'de üye ve başkatipliğinin yanında bu cemiyetin yayın organı olan *Cerîde-i İlmiyye* adlı dergiyi de yönetir. (Düzdağ 2020b: 21) Bu cemiyet onun Necid Seyahati'nde olduğu sırada kurulur. "İstanbul'a döner dönmez, haberi olmaksızın tâyin edildiği bu cemiyet başkâtipliği vazifesi" (Tansel 1991: 85) Mehmet Âkif'in toplumda olduğu kadar devlet nazarında da edindiği konumun bir başka ifadesi olarak okunmalıdır.

Fevziye Abdullah Tansel, Mehmet Âkif'in Doğu'ya ve Batı'ya yaptığı bu seyahatler sayesinde realist bakışının güçlendiğini, iki medeniyet arasındaki ilişki ve dengeleri yerinde gözleme imkânı bulmasının nazârî görüşlerinin somutluk kazanmasında etkili olduğunu ifade eder:

"Âkif, muhtelif seyahatleri ile Doğu ve Batı medeniyetlerini, daha yakından tanıdı; bu husustaki nazârî bilgilerine müşahadeleri de ilâve edilince, Şark'ın geriliği, onu düşündüren bir mesele halini almıştır. Bu işin çözümü için çalışan İslâm idealistlerinin eserlerini okumağa, dilimize çevirmeğe başladı. Âlem-i İslâm adlı eseri hakkında bibliyografik bir makale de yazdığı Abdürreşid Efendi, Efganlı Cemâleddin ile onun en büyük eseri saydığı Muhammed Abdüh gibi İslam idealistlerinin çizdiği yolda yürümeye başladı." (Tansel 1991: 188)

Mehmet Âkif, bu seyahatlerin sonunda edindiği bakış açısı ve farkındalığı Nasrullah Camii'nde verdiği vaazda dile getirir: "Avrupa'yı, Asya'yı, Afrika'yı dolaşarak Avrupalı dediğimiz milletlerin esaret altına, tahakküm altına aldıkları biçare insanlara karşı reva gördükleri zulmü, gadri, hakareti gözümle görünce artık aklımı başıma aldım." diyerek milleti uyarır: "Heriflerin ilimlerini, fenlerini almalı, fakat kendilerine asla inanmamalı, asla kanmamalıdır." (Enginün vd. 2011: 1075) Âkif buna delil olarak I. Dünya Savaşı sırasında müttefikimiz olan ve güven duymamız gereken Almanya'nın Millî Mücadele yıllarındaki tavrını anar:

"Ortada bir vak'a var ki biz Almanlarla birlikte harbe girdik. Yüz binlerce şühedâ verdik. Yüz binlerce hânüman söndü. Milyonlarca sâ mân kaynadı gitti. Şimdi Almanlar için ne lazım geliyordu? Ne yapacaklardı? Şüphesiz bütün dünyanın, bütün dünyadaki milletlerin kendilerine ilân-ı harb ettikleri bir zamanda böyle yegâne müttefikleri olan bizleri sinelerine basacaklar; bütün gazeteleriyle, bütün kitaplarıyla, bütün edibleriyle, bütün muharrirleriyle bizi alkış, teşekkür tufanları içinde boğacaklardı. Heyhat!" (Enginün vd. 2011: 1076)

Düşmanların hareket planları ve amaçları hakkında halkı bilinçlendirmek için şehir şehir, kasaba kasaba gezen Mehmet Âkif, topyekûn bir mücadelenin hayatî önemini anlatır. I. Dünya Savaşı, propagandanın yoğun olarak kullanıldığı bir savaş olarak geride kalmıştır. Mehmet Âkif, Batı dünyasının propagandayı nasıl kullandığını yerinde görmüş ve tecrübe etmiştir. Toplumun belli bir

duygu ve düşünce etrafında harekete geçirilmesi noktasında telkin gücü yüksek olan şair, Millî Mücadele yıllarında bu gücünü vaazları ile ortaya koyar. İstanbul ve Balıkesir'deki vaazları ile düşman karşısında topyekûn hamleye kalkışma konusunda tetikleyici bir misyon edinir. Anadolu'da süren bu vaazlarının arasında Kastamonu Nasrullah Camii'nde verdiği vaazın ayrı bir yeri vardır. *Sebîlürreşâd*'da yayımlandıktan sonra büyük yankı uyandıran bu vaazı cephelerde askerlere moral verici olarak okunur. Bu süreç I. Dünya Savaşı'nda Berlin'de Fransız askerlerine yaptığı konuşmaların beyannameler hâlinde cephelere taşındığı dönemin tecrübelerinden beslenir. El-Cezire kumandanı Nihat Paşa tarafından gönderilen telgraf, Âkif'in vaazlarının yayılım şeklini ve onu okuyan askerlerin nasıl şevke geldiklerini gösteren bir örnektir:

“Nasrullah Cami-i Şerifi'nde irâd buyurduğunuz mev'izayı havî hâvî mecmuanızın ancak bir nüshası elde edilebilmiştir. Diyarbakir'in Cami-i Kebir'inde, Cuma namazından sonra kıraet edilerek mü'minîn-i hazıra, envâr-ı mâneviyesinden hisseyâb-ı tenevvür ve tefeyyüz olmuşlardır; fakat bu istifâde pek mahdud kalacağından, cephe mıntikasını teşkil eden El-aziz, Diyarbakir, Bitlis, Van vilâyetleriyle, civar müstakil Mutasarrıflıklar halkı da nasibedâr edilmiş ve şerefiyle hukuku doğrudan doğruya zât-ı âlinize âit olmak üzere Diyarbakir Vilayet Matbaası'nda teksir edilerek bütün cepheye tevzi olunmuştur. Cenâb-ı Hak, mesâ-i dinîye ve vatanperverânenizi meşkûr eylemesi temennisiyle, ihtirâmâtımı takdim eylerim.” (Tansel 1991: 90-91)

Mehmet Âkif'in Millî Mücadele'ye daha yoğun destek olabilmek için Anadolu'ya geçmesinden kısa süre sonra “Konya İsyanı” (Okay 2015: 19) patlak verir. Bu isyanın bastırılması için Meclis heyeti içinde Konya'ya gider; halkın teskini için vaazlar verir; Millî Mücadele ruhunu, birlik ihtiyacını anlatır. Ertuğrul Düzdağ onu “Millî Mücadele'nin manevî önderi” (Düzdağ 2020a: 3) olarak niteler. “Millî Mücadele sırasında iyimserlik, güç telkin eden şiirleri, camilerde mücadele telkin eden vaazlarıyla Mehmet Âkif, Millî Mücadele döneminin en aktif şahsiyetlerindedir.” (Enginün 2007a: 602) Burdur Milletvekili olarak Birinci Meclis'e katılması ve “İstiklal Marşı”nı yazması ile ise bu öncü ve temsilci rolü daha da resmîleşir.

“Mehmet Âkif, eserlerinde toplum için kurtarıcı ve gerekli olduğuna inandığı fikirler üzerinde durur.” (Enginün 2007b: 376) Hayatı boyunca ortaya koyduğu yoğun mesaisi Mehmet Âkif'in Batının sömürgeci ve işgalci yüzü karşısında millî birlik ve mücadele ruhunun inşasında kilit isimlerden biri hâline geldiğini gösterir. Toplumun varlık yokluk savaşı verdiği yıllarda yayımcılık faaliyetleri, şiirleri, vaazları ve seyahatleri ile hem resmî makamlarca hem de toplum nazarında vatan, millet ve tüm Müslümanlar adına konuşan ve mücadele eden doğal bir temsilci misyonu edinir.

Sonuç

Almanya Seyahati'ndeki gözlemleri Âkif'in duygu ve düşünce dünyasında pek çok dikkat uyandırır. Batı'nın mamur şehirleri ve tekniği karşısında şaşkınlığın dile gelmesi, Doğu'nun yıkık, bezgin, parçalanmış durumu ile Batı'nın mukayesesini “Berlin Hatıraları”nın ana izleğidir. Batı'da gözlemlendiği çalışkanlık, azim, kararlılık ve birlik ruhundan yoksun olduğumuz ve bu hasletleri en ivedi şekilde geri kazanmamız gerektiği fikrini işler. Realist bir gözle Doğu'nun tembelleğe ve kayıtsızlığa sevk eden an'ane hâline gelmiş düşünce ve davranışlarına karşı özeleştiriler geliştirir.

Almanları Batı'nın sömürgeci tutumu dışında Müslüman coğrafyası ile kucaklaşmaya çağırır. Savaşın yıkıcılığı karşısında herkesi ortak insanlık değerlerinde birleşmeye davet eder. Bu konuda her türlü dil, din, ırk ayrımının ortadan kalkması gerektiğini savunur.

Batı'nın saldırganlığı ile Asya ve Afrika'yı sömürdüktan sonra İslam'ın kalesi olan Osmanlı'yı parçalamaya planlarını devreye soktuğunu belirtir. Bu hücum ile savaşma noktasında ilerleme kaydetmeye engel olan iç mihraklarla mücadelenin önemine vurgu yapar. Batı'nın teknik üstünlüğüne, içte ve dışta izlediği her türlü asimile edici politikaya rağmen birlik ruhunu koruyarak hareket edildiğinde kurtuluşa erileceği inancını aşılar.

Bir bütün olarak baktığımızda bu çerçeve Âkif'in hayatı boyunca bağlı kaldığı düşünce dünyasının genel bir resmini vermektedir. Batı ile en yakın temasını yaşadığı Almanya Seyahati'nde edindiği izlenimler onun realist bakışı altında hem eleştiriler hem de öz eleştiriler ile doludur. Batı karşısında dik bir duruş sergileme gerekliliği, onların azim, çalışkanlık, kararlılık, birlik, eğitime önem verme gibi özelliklerini hızla edinme ihtiyacı öne çıkar. Aksi hâlde onun teknik üstünlüğü ile bizi parçalayacağı konusunda uyarır.

Âkif, *Sebîlürreşâd*'daki şiirleri ve yazıları ile başlayan, I. Dünya Savaşı yıllarında resmîyet kazanan millî temsilci misyonu ile Kurtuluş Savaşı'nda çok daha aktif olarak sahada mücadele eder. Propagandanın gücünü görür ve onu nasıl kullanacağını burada öğrenir. İstanbul'dan Balıkesir'e, Kastamonu'dan Ankara'ya milleti düşmanla mücadeleye, birlik olmaya ve tembellikten uzak durup azimle çalışmaya teşvik eder, cephede askerlere cesaret ve şevk verir. Bu misyonu edinmesinde Almanya Seyahati'nde edindiği konum ve izlenimlerin büyük payı olduğu muhakkaktır.

Kaynaklar

- Abdulkadiroğlu, Abdülkerim ve Nuran Abdulkadiroğlu (1991). *Mehmet Âkif Ersoy Hakkında Yazılanlar (Sırat-ı Müstakîm ve Sebîlü'r-Reşad Mecmuaları'nda Çıkan Makaleler)*. Mehmet Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yay.
- Aktaş, Şerif (2011). *1860-1920 Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi*. 4. bs., Ankara: Akçağ Yay.
- Arabacı, Caner (2015). "Mehmet Âkif'in Yurtdışı Seyahatlerinde Pekişen Batı Medeniyeti Algısı", *Mehmet Âkif 100 Yıl Sonra Berlin'de*. 1. bs., Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yay., s. 95-109.
- Çantay, Hasan Basri (1966). *Âkifname (Mehmet Âkif)*. İstanbul: Ahmed Sait Matbaası.
- Düzdağ, M. Ertuğrul (2020a). *İstiklal Şâiri Mehmed Âkif*. 12. bs., İstanbul: Gonca Yayınevi.
- Düzdağ, M. Ertuğrul (2020b). *Mehmed Âkif Mısır Hayatı ve Kur'ân Meâli*. 6. bs., İstanbul: Gonca Yayınevi.
- Düzdağ, M. Ertuğrul (1997). *Mehmed Âkif Ersoy*, 2. bs., Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Efe, Adem (2009). "Sebîlürreşâd". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 36. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 251-253. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sebilurresad> [Erişim Tarihi: 25 Şubat 2021]
- Elmas, Nazım, (2015). "Berlin'de Bir Millî Şair: Mehmet Âkif Ersoy". *Mehmet Âkif 100 Yıl Sonra Berlin'de*. 1. bs., Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yay, 50-59.
- Enginün, İnci (2007a). "Mehmet Âkif'te Şahıslar ve Fikirler". *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. 6. bs. İstanbul, Dergâh Yay.

- Enginün, İnci (2007b). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1983-1923)*. 3. bs., İstanbul: Dergâh Yay.
- Enginün, İnci ve Zeynep Kerman (2011). *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri 3-Nesir 2 (1860-1923)*. 1. bs., İstanbul: Dergâh Yay.
- Erişirgil, Mehmet Emin (2006). *İslamcı Bir Şairin Romanı Mehmet Âkif*. Haz. Aykut Kazancıgil ve Cem Alpar. 3. bs., Ankara: Nobel Yay.
- Ersoy, Mehmet Âkif (2012). *Safahat*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ. Ankara: DİB Yay.
- Eşref Edip (1938). *Mehmet Âkif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazuları*, I. Cilt. Asârı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı.
- Gökçek, Fazıl (2014). *Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası*. 2. bs., İstanbul: Dergâh Yay.
- Karakoç, Sezai (2020). *Mehmet Âkif*. 24. bs., İstanbul: Diriliş Yay.
- Kon, Kadir (2012). "I. Dünya Savaşı'nda Yeni Bilgiler Işığında Mehmet Âkif'in Almanya Seyahati", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 217, Ocak 2012, s. 2-7. https://www.academia.edu/1956723/Birinci_D%C3%BCnya_Sava%C5%9F%C4%B1nda_Mehmed_Akifin_Almanya_Seyahati, Erişim Tarihi: 26 Şubat 2021.
- Kon, Kadir (2015). "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı-Alman İttifakı ve Mehmed Âkif'in Almanya'ya Gidişi". *Mehmet Âkif 100 Yıl Sonra Berlin'de*. 1. bs., Ankara, Türkiye Yazarlar Birliği Yay., s. 60-70.
- Kutay, Cemal (1963). *Necid Çöllerinde Mehmet Âkif*. İstanbul: Tarih Yay.
- Köroğlu, Erol (2016). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918-Propagandanan Millî Kimlik İnşasına*. 3. bs., İstanbul: İletişim Yay.
- Okay, M. Orhan (2013). "Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam", *Silik Fotoğraflar- Portreler*. 1. bs., İstanbul: Dergâh Yay.
- Okay, M. Orhan (2015). *Mehmet Âkif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*. 1. bs., İstanbul: Dergâh Yay.
- Sebilürreşâd. Cilt 13, S. 331, s. 143. 18 Mart 1915. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/catalog/issue/19475> Erişim Tarihi: 27 Şubat 2021.
- Sebilürreşâd. Cilt 13-14. S. 338-339-340. 13 Mayıs 1915-27 Mayıs 1915. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/catalog/details/777> Erişim Tarihi: 27 Şubat 2021.
- Tansel, Fevziye Abdullah (1991). *Mehmet Âkif Ersoy Hayatı ve Eserleri*. 3. bs. Ankara: Mehmet Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yay.
- Taş, Hüseyin. (2015). "Mehmet Âkif Ersoy'un Almanya Günlerinin Edebî Eserleri Üzerindeki Tesiri". *Mehmet Âkif 100 Yıl Sonra Berlin'de*. 1. bs., Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yay., 71-77.